

Karanlığın Kalbini İyileştirmek

Mişpatim 5782

Jobbik, ya da diğer bilinen adıyla Daha İyi Bir Macaristan Hareketi, faşist, neo-Nazi, ırkçı ve antisemitik nitelendirmeleriyle tarif edilen ultra-milliyetçi bir Macar siyasi partisidir. Yahudileri, dünyayı kontrol altına almaya çalışan “batılı bir ekonomik çıkarlar kabalının” bir parçası olmakla itham etmiştir.¹ Bahsettiği, tabii ki, 1890’lı yılların sonlarında Paris’te Çarlık gizli servisi üyeleri tarafından yaratılmış ve asılsız olduğu 1921’de *The Times* tarafından açığa çıkarılmış olan ve aynı zamanda Siyon Liderleri Protokolleri adıyla da bilinen kurguydu. Bir keresinde, Jobbik partisi, Macaristan hükümetindeki tüm Yahudilerin bir listesini istemişti. Rahatsız edici biçimde, Nisan 2014’teki Macaristan parlamento seçimlerinde bu parti, oyların yüzde 20’sinden fazlasını almış ve en büyük üçüncü parti haline gelmişti.

2012 yılına kadar, önde gelen üyelerinden biri, 20’li yaşların sonundaki Csanad Szegedi adlı bir siyasetçiydi. Szegedi bu hareketin içinde yükselen bir yıldızdı ve geniş bir taban tarafından hareketin müstakbel lideri olarak görülüyordu. Ta ki 2012’de bir gün gelene kadar. Szegedi’nin, Yahudi olduğunu keşfettiği gündü bu.

Jobbik üyelerinden bazıları onun ilerleyişini durdurmak istiyorlardı ve ona zarar verebilecek herhangi bir şey bulup bulamayacaklarını görmek üzere onun geçmişini araştırmak için önemli miktarda zaman harcamışlardı. Buldukları bilgi, Szegedi’nin anneannesinin, Auschwitz’den kurtulmuş bir Yahudi olduğuna işaret ediyordu. Babaannesi için de aynısı geçerliydi. Szegedi’nin ailesinin yarısı Holokost sırasında katledilmişti.

Szegedi’nin muhalifleri onun Yahudi soy geçmişini internet üzerinde paylaşmaya başladılar. Kısa bir süre içinde şahsen Szegedi de kendisi hakkında neler anlatıldığını öğrendi

¹ Marcin Goettig ve Christian Lowe, “Özel Haber: Macaristan’da, aşırı sağcı parti, ideoloji ve taktik yayıyor,” Reuters, <http://www.reuters.com/article/us-europe-farright-special-report-idUSBREA380IU20140409#PUagU6ZvCiQtZgD8.99> (erişim: 22 Aralık 2015).

ve bu iddiaların doğru olup olmadığını kontrol etmeye karar verdi. Öyleydi. Auschwitz'den sonra, bir zamanlar dindar Yahudiler olan büyük ebeveynleri, kimliklerini tamamen gizlemeye karar vermişlerdi. Annesi 14 yaşındayken babası ona bu sırrı anlatmıştı, ama bunu kimseye açıklamamasını emretmişti. Szegedi artık kendisi hakkındaki gerçeği biliyordu.

Szegedi partiden istifa etmeye ve Yahudilik hakkında daha çok şey öğrenmeye karar verdi. Yerel bir Habad hahamı olan Slomó Köves'e gitti. Köves başta onun şaka yaptığını sandı. Yine de Szegedi'nin Yahudilik hakkında derslere katılması ve sinagoga gelmesi için gereken ayarlamaları yaptı. Başta, diye anlatıyor Szegedi, insanlar şoktaydı. Kendisine bir tür "cüzamlı" gibi davranılıyordu. Ama o sebat etti. Bugün kendisi de sinagoga gidiyor, Şabat'ı koruyor, İbranice öğrendi, kendisine David ismini seçti ve 2013'te *berit mila* oldu (Haredi bir *moel* tarafından).

Yahudi soy geçmişi hakkındaki gerçeği ilk kabul ettiğinde, Jobbik partisindeki arkadaşlarından biri "En iyisi seni vurmamız olurdu; bari saf bir Macar olarak gömülürdün" demişti. Bir başkası ondan halk önünde özür dilemesini talep etti. Kendisini partiyi terk etmeye sevk eden de bu talep olmuştu. "Bir dakika, diye düşündüm; ailemin Auschwitz'de öldürülmüş olduğu gerçeği nedeniyle özür dilemem mi gerekiyordu?"²

Yahudi olduğunu öğrenmek, hayatını değiştirmeye başladığı gibi, dünyayı anlayış şeklini de değiştirmişti. Szegedi bugün, bir siyasetçi olarak odak noktasının, herkes için insan haklarını savunmak olduğunu söylüyor. "Sorumluluğumun farkındayım ve gelecekte doğru olanı yapmak durumunda olduğumu biliyorum."³

Szegedi'nin hikâyesi yalnızca ilginç olmaktan ibaret değildir. Bizi, ahlaki varlıklar olarak mevcudiyetimizin tuhaf, yüklü doğasının tam kalbine taşımaktadır. Bizi insan yapan, rasyonel, mütefekkir, olay ve şeyleri tümüyle ve derinlemesine düşünmeye kabil olmamızdır. Empati ve sempati duyarız ve bu, erken bir aşamada başlar. Yeni doğan bebekler bile başka bir bebeğin ağladığını duydukları zaman ağlarlar. Beynimizde, başka bir insanı acı içinde gördüğümüz zaman irkilmemizi sağlayan ayna nöronlar vardır. Homo sapiens, ahlak duygusuna sahip olan canlıdır.

Yine de, insanlık tarihinin büyük bir kısmı, bir şiddet, baskı, adaletsizlik, yozlaşma, husumet ve savaş hikâyesi olagelmıştır. Üstelik, tarihi bir gerçek olarak, bu hikâyedeki aktörlerin birer barbar veya yüksek bir uygarlığa mensup vatandaşlar olması da kayda değer bir fark yaratmamıştır.

Antik çağın Yunanları, sanat, mimari, drama, nazım, felsefe ve bilim ustaları olmalarına rağmen, MS beşinci yüzyılın son çeyreğinde Atina ve Sparta arasındaki Pelopenez Savaşı'nda kendilerini harcamışlardı. Bundan sonra da hiçbir zaman tam olarak kendilerine gelememişlerdi. Bu savaş, antik Yunan medeniyetinin altın çağının sonunu işaretliyordu. 1890'larda, *fin de siècle* (yüzyılın sonu) Paris ve Viyana'sı, Avrupa uygarlığının lider merkezleriydi. Ama işte, Dreyfus Olayı ile Paris ve daha sonraları Hitler tarafından ilham kaynağı olarak gösterilecek olan Yahudi karşıtı belediye başkanı Karl Lueger ile Viyana, aynı zamanda antisemitizmde de dünya lideriydi.

² Ofer Aderet, "Eski Antisemitik Macar Lider, Şimdi Şabat'ı Gözetiyor," *Haaretz*, 21 Ekim 2013.

³ Dale Hurd, "Vicdan Krizi: Antisemitik Adam Yahudi Olduğunu Öğrendi," Christian Broadcasting Network, 6 Aralık 2013, <http://www.cbn.com/cbnnews/world/2013/August/Crisis-of-Conscience-Anti-Semite-Learns-Hes-a-Jew/>.

İyi olduğumuz zamanlarda, meleklerin sadece biraz altındayızdır. Kötü olduğumuz zamansa vahşi hayvanlardan bile alçağa ineriz. Bizi ahlaki yapan nedir? Ve her şeye rağmen insanlığı bu kadar insanlık dışı olmaya kabil kılan nedir?

Eflatun, erdemin bilgi olduğunu düşünürdü. Eğer bir şeyin yanlış olduğunu bilirsek, onu yapmayız. Tüm kötülükler cehaletin sonucudur. İnsanlara doğruyu, iyiyi ve güzeli öğretirseniz onlar da iyi davranacaklardır. Aristo ise erdemin, çocuklukta öğrenilen ve devamında karakterimizin bir parçası haline gelen ‘alışkanlık’ olduğu görüşündeydi.

İskoç Aydınlanması’nın iki entelektüel devi David Hume ve Adam Smith, ahlakın, duygudan, akranlık hissinden geldiğini düşünüyordu. Hume, insan doğasının en hayranlık uyandıran özelliğinin “Başkalarının duygularını paylaşma eğilimimiz” olduğunu söylemişti.⁴ Adam Smith, *Theory of Moral Sentiments* adlı eserine şu sözlerle başlamıştır: “İnsanın ne kadar bencil olduğu düşünülürse düşünülün, aşikâr bir şekilde, doğasında, onu başkalarının talihine ilgi duymaya ve onların mutluluğunu kendi gerekliliği olarak görmeye iten – üstelik bundan, onu görmenin dışında hiçbir kazancı olmamasına rağmen – bazı ilkeler vardır.”⁵ Mutlak rasyonalist Immanuel Kant, rasyonalitenin ta kendisinin ahlakın kaynağı olduğuna inanıyordu. Ahlaki bir ilke, başkalarına tembihlemeye gönüllü olduğunuz bir ilkedir. Dolayısıyla, örneğin, yalan söylemek ahlaki olamaz, çünkü başkalarının size yalan söylemesini istemezsiniz.

Bu beş görüşün her birinde belli bir hakikat vardır ve buna benzer fikirleri rabinik yazında da buluruz. Eflatun’un görüşüyle benzer çizgide, Hahamlarımız bir *tinok şenişba* (tutsak alınmış bebek) yani neyin doğru olduğunu bilecek şekilde eğitilmiş olmadığı için yanlış davranan birinden bahsetmişlerdir.⁶ Rambam, tıpkı Aristo gibi, erdemin, tekrar edilen uygulamalardan geldiğini düşünüyordu. *Alaha*, kalpte belli alışkanlıklar yaratır. Hahamlarımız, biz insanlar – Hume ve Smith’in öne sürdükleri gibi – doğal olarak başkaları için üzülüp, duygulandığımız için, şefkat ve yardımseverlik meleklerinin insanın yaratılışı lehinde fikir belirttiklerini anlatırlar. Kant’ın ilkesi de Hahamlarımızın *sevara*, yani “mantıksal gerekçe” diye adlandırdıkları kavramla benzerlik içindedir.

Ancak bu bakış açıları sadece soruyu daha da derinleştirmeye yaramaktadır. Eğer bilgi, duygu ve mantık bizi ahlaki olmaya sevk ediyorsa, o zaman insanlar neden nefret eder, zarar verir ve öldürür? Buna tam bir cevap vermek bir ömürden daha fazla sürecektir, ama kısa cevap basittir. Bizler kabilesel canlılarız. Kendimizi gruplar halinde şekillendiririz. Ahlak, bu gerçeğin hem sebebi hem de sonucudur. İlgili olduğumuz veya kendimizi ilgili gördüğümüz insanlara karşı özgeci olmaya kabiliz. Ama yabancılara karşı korku duyarız ve korku, bizi birer canavara dönüştürme kabiliyetine sahiptir.

Ahlak, Jonathan Haidt’in ifadesiyle, bağlar ve köreltir.⁷ Bizi, karşılıklı bir özgecilik bağıyla başkalarına bağlar. Ama aynı zamanda bizi, o bağı dışında duranların insanlığı konusunda köreltir. Birleştirir ve böler. Birleştirdiği için böler. Ahlak, kişisel çıkar “Ben”ini, ortak çıkar “Biz”ine dönüştürür. Ama bir “Biz” yaratma eyleminin ta kendisi, eş zamanlı

⁴ *Of Pride and Humility* [Kibir ve Tevazu Üzerine], Ünite I., bölüm XI, T 2.1.11.2. 112

⁵ *Theory of Moral Sentiments* [Ahlaki Duygular Kuramı, Pinhan Yayıncılık, 2018] (CreateSpace, 2013), 9.

⁶ Bkz. Şabat 68b; Rambam, *Mişne Tora, İlhot Mamrim* 3:3. Bu kesinlikle ritual kanunlar için geçerlidir; ahlaki kanunlar için de geçerli olup olmadığı bir tartışma konusu olabilir.

⁷ Jonathan Haidt, *The Righteous Mind: Why Good People Are Divided by Politics and Religion* [Dürüst Akıl: İyi İnsanlar Neden Siyaset ve Din Tarafından Bölünür] (New York: Pantheon, 2012).

olarak, bizim gibi *olmayan* insanlardan oluşan bir “Onlar” yaratır. Sevgi ve şefkat ilkeleri üzerine kurulmuş en evrensel dinler bile, birçok kez, inancın dışındakileri Şeytan, kâfir, deccal, karanlığın çocuğu, kurtarılmamış olarak görmüştür. Bu dinlerin takipçilerinden oluşan büyük gruplar, Tanrı’nın adıyla, tarifsiz gaddarlık suçları işlemişlerdir.

İnsanlığın içindeki karanlık kalbi ne Eflatun’un bilgisi, ne Adam Smith’in ahlak duygusu, ne de Kant’ın mantığı iyileştirebilmiştir. İşte, bu haftaki *peraşa* boyunca iki cümlenin, kalın bulutların ardından çıkan güneş gibi parlamasının sebebi budur:

Bir yabancıya hiçbir şekilde hor davranma ve ona zulmetme. Hatırla, *şahsen siz de bir zamanlar* Mısır ülkesinde *birer yabancıydınız* (Şemot 22:20).

Yabancıya zulmetme. Ne de olsa siz bir yabancıнын ruh halini bilirsiniz; çünkü *şahsen siz de bir zamanlar* Mısır ülkesinde *birer yabancıydınız* (Şemot 23:9).

İnsanlığın en büyük suçları, yabancıya, dışarıdakine, bizim gibi olmayana karşı işlenmiştir. Yabancıнын insanlığını tanımak, tarihi olarak çoğu kültürün zayıf noktası olmuştur. Yunanlar, Yunan olmayanları barbar olarak görmüştü. Almanlar Yahudileri, mikrop, bit, ulusun bedeninde bir kanser olarak nitelemişlerdi. Ruanda’da, Hutular Tutsileri *inyenzi*, yani hamamböcekleri diye adlandırıyorlardı. Başkasının insanlığını inkâr ettiğimiz zaman, bizi kötülükten dünyanın tüm ahlak kuvvetleri bile kurtaramaz. Bilgi susturulur, duygu uyuşturulur ve mantık çarpıtılır. Naziler kendilerini (ve başkalarını), Yahudileri imha etmekle Ari ırkına ahlaki bir hizmette bulduklarına ikna etmişlerdi.⁸ İntihar bombacıları, Tanrı’nın onurunu yüceltme adına hareket ettiklerinden emindirler.⁹ Özgeci kötülük diye bir şey vardır.

Bu iki emri bu kadar önemli hale getiren de budur. Tora bu noktayı tekrar tekrar vurgular: Hahamlarımız, yabancıyı sevme emrinin Tora’da otuz altı kez geçtiğini söylemişlerdir. Yahudi kanunu burada, yabancıya ilgi gösterme gereği konusunda, normal ahlaki bilgi, empati ve mantık kaynaklarımıza bel bağlamanın mümkün olmadığı gerçeğiyle doğrudan yüzleşmektedir. Buna *genellikle* güvenebiliriz, ama yüksek stres halleri altındayken, grubumuzun tehdit edilmekte olduğunu hissettiğimiz zamanlarda, güvenemeyiz. *İçimizdeki en iyi nitelikleri öne çıkaran eğilimlerin ta kendileri – dost ve kardeşlerimiz uğruna fedakârlıklarda bulunma konusundaki genetik eğilimimiz – yabancıdan korktuğumuz zamanlarda içimizdeki en kötü nitelikleri de öne çıkarabilir.* Bizler kabilesel varlıklarız ve kendimizi başka bir kabilenin üyeleri tarafından kolaylıkla tehdit altında hissedebiliriz.

Bu emirlerin Mısır Çıkışı’ndan çok kısa bir süre sonra verildiğine dikkat edin. Bunun altında, gerçekten de çok radikal bir fikir ima edilmektedir. *Yabancıya ilgi gösterme gereği, Bene Yisrael’in, Vaat Edilmiş Topraklara girip kendi toplum ve devletlerini kurabilmelerinden önce sürgün ve köleliği deneyimlemek zorunda kalmalarının altındaki sebeptir.* Siz bir yabancı olmanın nasıl bir duygu olduğunu kemiklerinizin ve sinirlerinizin ta içinde bilmediğiniz sürece, diye ima etmektedir Tanrı, yabancıya gerektiği şekilde ilgi göstermekte

⁸ Bkz. Claudia Koonz, *The Nazi Conscience* [Nazi Vicdanı]. Cambridge, MA: Belknap, 2003.

⁹ Bkz. Scott Atran, *Talking to the Enemy: Faith, Brotherhood, and the (Un)Making of Terrorists* [Düşmanla Konuşmak: İnanç, Kardeşlik ve Teröristlerin Yapıl(may)ışı] (New York: Ecco, 2010). Bu knudaki klasik metinse şudur: Eric Hoffer, *The True Believer: Thoughts on the Nature of Mass Movements* [Kesin İnançlılar (Olvido Kitap, 2019)] (New York: Harper and Row, 1951).

başarılı olamazsınız. Ve sakın unutmayın, zulüm ve acının tadını kendinize ve çocuklarınıza her yıl Pesah'ta hatırlatmanızı size çoktan emrettim. Yabancı olmanın nasıl bir şey olduğunu unutanlar, zaman içinde yabancılara zulmedecek duruma gelirler ve eğer Avraam'ın çocukları yabancılara zulmedeceklerse, Ben onları neden Kendi antlaşma partnerlerim haline getirdim?

Empati, sempati, bilgi ve mantık genellikle başkalarıyla barış içinde yaşamamıza olanak sağlamaya yeterlidir. Ama zorlu zamanlarda değil. Sırplar, Hırvatlar ve Müslümanlar yıllar boyunca Bosna'da barış içinde yaşamışlardı. Aynı şekilde Hutular ve Tutsiler de Ruanda'da. Meseleler; değişim ve karmaşa zamanlarında, insanlar endişe ve korku içinde oldukları zaman ortaya çıkar. Sıra dışı savunma araçlarına işte bu nedenle gerek vardır ve Tora da bu yüzden hatıra ve tarihten bahsetmektedir – bunlar, kimliğimizin ta kalbine erişen kavramlardır. Bir zamanlar bu denklemin diğer tarafında olduğumuzu hatırlamak zorundayız. Bir zamanlar yabancıydık: zulüm görenler, kurbanlar bizdik. Yahudi geçmişini hatırlamak, bizi rol değişimi sürecinden geçmeye zorlar. Özgürlük içindeyken, kendimize köle olmanın nasıl bir şey olduğunu hatırlatmamız gerekir.

Csanad – şimdiki adıyla David – Szegedi'ye olan da tam olarak buydu: rol değişimi. Kendisi nefret eden taraftayken, aslında nefret edilenlerin tarafına ait olduğunu keşfetmişti. *Onu antisemitizm hastalığından iyileştiren, bir Yahudi olduğu yönündeki rol değiştirici keşifti.* Onun için bu, hayatı değiştiren bir keşifti. Tora bize, atalarımızın Mısır'daki deneyiminin de hayat değiştirici nitelikte olmasına niyetlendiğini söylemektedir. Yabancılar olarak yaşamış ve acı çekmiş insanlar sıfatıyla, bizler, yabancılara ilgi gösterme emriyle yükümlü kılınmış bir halk haline geldik.

Antisemitizmi tedavi etmenin en iyi yolu, insanları bir Yahudi olmanın nasıl bir duygu olduğunu deneyimlemeye sevk etmektir. Yabancı aleyhtarlığını tedavi etmenin en iyi yolu, bizim de – başka insanların perspektifinden – birer yabancı olduğumuzu hatırlamaya getirmektir. Hatıra ve rol değişimi, insan ruhunu bloke edebilen karanlığı tedavi etmek için sahip olduğumuz en güçlü kaynaklardır.

ŞABAT SOFRASI İÇİN SORULAR

1. İnsanların öz itibarıyla iyi veya öz itibarıyla kötü olduğuna veya her ikisinin de doğru olmadığına inanıyor musunuz?
2. Eğer birbirine sıkıca kenetlenmiş bir toplumun (bir “kabilenin”) bir parçası olmak yabancılara karşı empati eksikliğine yol açıyorsa, kabilesel teşekkülleri sona erdirme yönünde çalışmamız gerekmez mi?
3. Eğer Tora bize “yabancıya” ilgi göstermemizi öğretiyorsa, sizce tarih boyunca neden bu kadar çok zulüm meydana gelmiştir?

www.RabbiSacks.org   @RabbiSacks

The Rabbi Sacks Legacy Trust, PO Box 72007, London, NW6 6RW • +44 (0)20 7286 6391 • info@rabbisacks.org

© Rabbi Sacks • All rights reserved